

A MAGYAR KULTÚRA FOLYTONOSSÁGA

Írta: Hankiss János

Egyidőben divat volt sopánkodni: kultúránkban, sajnos, nincs meg a folytonosság, története csupa újakezdés. Hiába a sok tehetség (viszonylag több is, mint másutt), a külső körülmények nem kedveznek összekapcsolódásuknak. Sok a tragikus szélroham, a fáklya újra meg újra kilobban s aztán idő telik, míg remegő kézzel új gyantás ágat tapogatunk ki a sötétben. Mátyás fénykora és a mohácsi vész közt alig van három és fél évtized. A Mányokyak, Kupeczkyek, Munkácsyak külföldön érik el sikereiket; iskolájuk itthon alig alakulhat ki.

Ugyanezek a körülmények okozzák a másik bajt is, amit fel szokás emlegetni: kultúránk „késéseit”, – azt, hogy nem egyszer csak bizonyos idő multán vette át a külföldi hullámokat.

Magyarázatot, amely teljes mentségül szolgálhat, könnyű volt találni: tatár, török, labanc, idegen inváziók háborús és békés alakban ... Az idegen akarat túl sokszor beleavatkozott terveinkbe, illetőleg a nemzeti génusz természetes tevékenységébe. Ennek közvetlen következménye a tetszhalál-szerű pihenők, a jogos kimerültség, az ólmos tespedés évei. Amikor aztán a nemzet magához tért, hamarosan új utakra kellett sietnie s felednie a kipróbált régieket. Így szól a sötétenlátók magyarázata.

Volt idő, amikor az újakezdést és a késedelmezést nem ilyen ártatlan rendszerrel, hanem az ú. n. „nemzethalállal” hozták kapcsolatba. Azt huhogták, hogy az álomkór majd átmegy csöndes, végleges álomba. Ennyi újakezdésre még a szívós magyar sem találhat magában erőt – mondták a kishitűek.

Minderre nem pazarolnánk sok szót, ha nem volna a magyar társadalom most is egyfajta hangulati mélyponton (megint hosszú háború terhe nyomja!) s nem meredne komor szemmel egy távoli, most még bizonytalan körvonalú veszély felé. Az ilyen lelkiállapot orvoslására kettőt lehet és kell tenni: rábeszélni a páciens, hogy nézzen szembe a veszéllyel férfiasan; megadni neki az igazsághoz mindenben hű magyarázat vigasztalását.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy az, ami újrakezdésnek tűnik fel, az a fejlődés természetéből folyik. Többé-kevésbé mindenütt így van. *Az ember tragédiájá*-ból mindenki emlékszik arra, hogy amikor Ádám megcsömörlik egy eszménytől, akkor az ellenkező eszménybe csap át. Látszólag mindent elől-ről kezd, újrakezd, – voltaképpen egy tapasztalatsor újabb, természetesen következő láncszeméhez siet. *Az ember tragédiája* magyarázói arra figyelmeztetnek bennünket, hogy ez a ritmus (tézis – antitézis . . .) esetleg Hegeltől került Madáchhoz.

Az új nemzedék¹ lehetőleg teljesen, mindenben ellene akar mondani az őt megelőző generáció kiteljesült műformainak. A klasszicizmus után a romanticizmus tudatos tagadás, szándékos szakítás. A gótika sok tekintetben ellentéte a román stílnak, az empire a rokokónak, a skatulyaház a szecesszióknak. Az igazi zseni mindig úgy érzi: újra kezd mindent, egyedül van a világon, ő az első, akinek szemébe süt az eddig föl nem fedezett, igazi liap, akinek a múza először súgja fülébe a természet titkait, aki megérti a tér lényegét és épületbe tudja kényszeríteni a végtelent.

Természetesen mindez a gyakorlatban sokkal bonyolultabb. Nem minden ring tiszta ellentétekben, mint a bölcső vagy az inga. Van ellentét és van folytatás is, a kettő egyszerre érvényesül s a sokféle komponensből a legkülönbözőbb eredők származnak, – nem egyszer nehezen érthető vonalak, amelyek megint csak folytonossághiánynak hatnak.

Egy-egy kulturális irányzat, művészi formahagyomány gyakran bukópatakhhoz hasonlít. A louvaini Mária-siralom hangulatát és művészetét talán modern lírikusainknál és festőinknél találjuk meg leginkább; a románkori építészetet Arany János masszív építkezése folytatja, az abbamaradt mondaköltészetet Vörösmarty és Arany, a virágénekeket Balassa, Petőfi, Erdélyi József. Münchhausen befagyott kürtje jut eszünkbe, amely a melegen fölenged és a szobában rivall ja el a mezőknek szánt dallamot. A művész nem egyszer tudatosan nyúl vissza valami régi mintaképhez, amely korán némult el, s ilyenkor régivel újít: így fordul Arany a székely balladákhöz, Molnár C. Pál az olasz primitívekhez s tegyük hozzá: a magyarokhoz is. A kultúra így is, úgy is csodálatos szervességgel folytatódik;² nem vész kárba, nem fut zsákutcába. A lánc szemei nagyon különbözők, de a lánc fut és nem szakad meg soha.

Nem akarjuk „elbogatellizálni” azt, amit jó magyarok tragikusnak éreztek. S tudjuk, hogy az ellentétekben újulás általános ténye nem magyarázza meg minden – kényszerű – újulásunkat. Csak azért foglalkozunk vele, mert fölöttébb csökkeni a kóros tünetek szabát.

Ez volt a hosszabb út. A rövidebb annak a meggondolása, mennyire valószínűtlen, hogy éppen a magyar veszténé el mindig a fonalat, amikor szellemében és életében egész kultúráját, főképp irodalmát jellemző *örök témák* térnek vissza makacsul. El nem intézett feladatok, nehezen valósuló eszmények teszik szinte rögeszméssé a közvéleményt. Állandó problémáink vannak, amelyekkel csak az irodalom, a művészet, a gondolatrendszer számolhat le, s mivel ezek nem szakadnak meg, hogyan szakadhatna meg a körjük rendeződő szellemi élet? Csak egy-két példával emlékeztessünk ezekre a problémákra, s mindjárt mindenki belátja, mennyire biztosítják szellemi életünk folytonosságát: Kelet és Nyugat, hivatástudat vagy lanyha közömbösség, egység vagy szétszóródás, individualizmus vagy közöségtudat, magyarul: lét vagy nemlét. Ezért olyan nagy irodalmunkban a hazafias versek arányszáma, az irány-irodalom túltengése; ezért nem lehet a magyarnak magánéletét a közélettől elválasztania: „a sziget nem elég magas”. A magyarok szerves egységét biztosítja sok egyében kívül *a megoldatlan problémák tudata*. Úgy köti össze a nemzedékeket és azokon belül az egyéneket, mint két küzdőt a küzdelem, két szerelmezt a szerelemféltes, Laokont és fiait a tengeri szörny szorítása.

Nemcsak valószínűtlen, de lehetetlen is, hogy az ilyen nemzet elejthesse a folytonosság fonalatát, hiszen életének legfrissebb szakaszai is szoros függésben maradnak a legősibektől.

Egy másik biztosítóka a folytonoságnak: a magyar nép mély élete és gazdag saját kultúrája. Ez a kultúra is fejlődik, de a népkultúra különleges szabályai szerint s ezek közé tartozik a maradandóság törvénye is. A népi kultúrát nem a „csináljunk mást” mohósága jellemzi, hanem az a másik jelszó, hogy „ami az apámnak jó volt, az jó lesz nekem is”. Az a kultúra, amely ehhez a kincsörző népi kultúrához minden fontos percében erőért és ihletért fordult, márcsak azért sem veszthette el folytonosságát. A népi kultúra állandó valami, nem mozdulatlan bár, de lassan és óriás tömegben mozog; hatalom, – még a halál kaszája is csak félve suhint feléje. Megfelelő föltételekkel szívesen megőrzi a rábízott „lehanyatló kultúrkincset” és szívesen zökkenti vissza a szerencsétlenebb vagy szeszélyesebb sorsú „magas” kultúrát a régi kerékvágásba. S ne feledjük: a nagy irodalmi és művészeti kultúrák közt a mienk az, amely legállandóbb kapcsolatban maradt a népi kultúrával. Míg más nemzeteknél a népköltészethez fordulás romantikus divat vagy a fejlődésképtelenség átmeneti jele, addig a magyar irodalom-

ban és művészetben a nemzetjellemző, nagy ösztön állandó diadala.

Végül: az, hogy az újrakezdés és a késés kérdése annyiszor fölmerül nálunk, maga is valószínűvé teszi, hogy a veszély túlzott. Aki tisztában van a veszéllyel, az lélekben már föl-készült ellene. Ügy is kifejezhetnők, hogy igen nagy folytonos-ság-igénye lehet annak, aki ennyire fél a folytonosság hiányá-tól. Aki mindig erre gondol, az már biztosította is magában és korában a folytonosságot.

Ha ilyen gondolatok világánál tekintjük át a magyar kul-túra jelenségeit, akkor inkább a külső akadályok ellenére is annyiszor diadalmaskodó folytonosságot látjuk jellegzetesnek bennük. A fonálnak ugyan roppant akadályokat kell meg-kerülnie, nehéz sziklák alatt átcsúsznia, de mindig sikerül. A kapcsolat régi és új irodalom, illetve művészet között néha megdöbbentően erős s szinte az időszerűtlenség látszatát kelti. Nem a kulturális élet szerkezetében kell keresni a magyar kul-túra folytonosságát, mert épületek és rendszerek szabad prédái a külső veszélynek, – hanem a kultúra szellemében, anyagá-ban, hangulatában, az összefüggés folytonosságának mindig eleven izalmában.

Ez a folytonosság romantikus – ellentéteket, látszólagos újrakezdéseket és leszámolásokat kedvelő. De ugyanakkor szí-vós és aggályoskodó. S amíg ennek a nemzetnek önvádjai és újra meg újra időszerűsített eszményei vannak, addig nem kell féltetni attól sem, hogy késedelmesen veszi át Nyugat ösztön-zéseit.

Befejezésül erről a „késésről” egy szót. Amikor késve veszünk át politikai, kulturális vagy irodalmi áramlatokat, akkor is megesik, hogy a kapott lendülettel egyszeribe elébe vágunk ösztönzőinknek. Ady a franciáktól átvett (?) szimboliz-musból és impresszionizmusból, nézetünk szerint, többet csi-nált, mint amennyire ezek a rendszerek otthon képesek voltak. De nem ez a fontos, hanem az, hogy egy kis eltolódás az időben egészséges, mert az idegen rendszer idegensége, éles újdonsága nem támadja meg azon frissen az átvevő géniust. Jó volt, hogy a XVIII. századi francia irodalom eszmevilága szélesebb réte-geinket az idő szűrőjén átpréselődve érte s nem okozott zavart a magyar lélekben. És különben is ezek a „késések” kivételesek. Aki pontosabban ismeri kultúránk kronológiáját, az egyrészt számos megelőzésről számolhat be (Mátyás kora!), másrészt a fontos mozgalmak sürgős érvényesüléséről (reformáció, impress-zionista festészet, stb., stb.). Nem érdemes késésről beszélnünk

akkor, amikor a környező népek a mi ösztönző segítségünkkel is csak hosszú évszázadok múlva vették át a Nyugat eszméit és műformait.

Feladatunk nagy volt, s nehéz körülmények közt kellett elvégeznünk. A népünkben rejlő tehetség, feladatunk mindig visszatérő parancsa és az ellentétekben is következetes világnézetünk segítségével ezt a feladatot jellegzetes, sajátos folyamatossággal tudjuk teljesíteni.

Jegyzetek:

¹ Illetőleg: új irányzat, mert egy-egy izmus sokszor több nemzedéken uralkodik.

² Legalábbis abban az értelemben, hogy mindent, ami egy kultúra életében történt, szervesnek érez a benne élő ember, úgy, ahogy vérét, arcvonásait, fogsorát, mint ősei örökét, természetesnek tartja. A kultúra meggyőz bennünket a maga szervességéről.